

ÜMUMPEDAQOJİ PROBLEMLƏR
GENERAL PEDAGOGICAL PROBLEMS
ОБЩЕПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ

UOT 37.01

Adilə Həsən qızı Nəzərova
Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun
aparıcı elmi işçisi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0002-4340-6882>
E-mail: adile1970@mail.ru
[https://doi.org/10.69682/arti.2026.93\(2\).27-31](https://doi.org/10.69682/arti.2026.93(2).27-31)

MÜASİR ÜMUMTƏHSİL SİSTEMİNDƏ TƏLİM VƏ TƏRBIYƏNİN İNTEQRASIYASI

Adila Hasan Nazarova
leading research worker
at the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan
doctor of philosophy in philology

**INTEGRATION OF TRAINING AND EDUCATION IN THE MODERN SYSTEM
OF GENERAL EDUCATION**

Адила Гасан гызы Назарова
ведущий научный сотрудник
Института Образования Азербайджанской Республики,
доктор философии по филологии

**ИНТЕГРАЦИЯ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ
ОБЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Xülasə. Müasir pedaqogikada təlim və tərbiyə prosesi bir-birindən ayrılmazdır və şagirdin hərtərəfli inkişafını təmin edir. Təlim yalnız bilik ötürmək deyil, həm də əxlaqi, sosial və yaradıcı bacarıqların inkişafına xidmət edir. Tərbiyə və təlimin inteqrasiyası dərslər proqramının, metodların və məktəbdənkənar fəaliyyətlərin planlı şəkildə birləşdirilməsi ilə həyata keçirilir. Bu yanaşma şagirdin motivasiyasını artırır, məsuliyyət hissini gücləndirir və biliklərin real həyatda tətbiqinə şərait yaradır. Məktəb, müəllim və valideynlərin əməkdaşlığı inteqrasiyanın səmərəli təşkilində əsas rol oynayır. Beləliklə, inteqrativ təhsil şəxsiyyətin intellektual, mənəvi və sosial cəhətdən balanslı inkişafını təmin edir.

Açar sözlər: *təlim, tərbiyə, inteqrasiya, pedaqoji fəaliyyət, şagird inkişafı*

Abstract. In modern pedagogy, teaching and upbringing are inseparable processes that ensure the comprehensive development of students. Teaching serves not only to impart knowledge but also to develop moral, social, and creative skills. The integration of education and upbringing is achieved through the deliberate combination of curricula, teaching methods, and extracurricular activities. This approach enhances student motivation, strengthens responsibility, and facilitates the practical application of knowledge. Collaboration between school, teachers, and parents plays a key role in effective integration. Consequently, integrative education ensures balanced intellectual, moral, and social development of personality.

Keywords: *teaching, upbringing, integration, pedagogical activity, student development*

Аннотация. В современной педагогике процесс обучения и воспитания неразрывно связан и обеспечивает всестороннее развитие ученика. Обучение направлено не только на передачу знаний, но и на развитие моральных, социальных и творческих навыков. Интеграция воспитания и обучения осуществляется через планомерное объединение учебных программ, методов и внеурочной деятельности. Такой подход повышает мотивацию учеников, укрепляет чувство ответственности и способ-

ствуует применению знаний на практике. Сотрудничество школы, учителей и родителей играет ключевую роль в эффективной организации интеграции. Таким образом, интегративное образование обеспечивает гармоничное интеллектуальное, нравственное и социальное развитие личности.

Ключевые слова: обучение, воспитание, интеграция, педагогическая деятельность, развитие ученика

Müasir dövrdə təhsil cəmiyyətin sosial, iqtisadi və mədəni inkişafının əsas hərəkətverici qüvvələrindən biridir. Təhsilin keyfiyyəti bilavasitə pedaqoji fəaliyyətin necə təşkil olunmasından, hansı prinsiplərə əsaslanmasından və tərbiyə prosesinin hansı ideoloji, mənəvi və metodoloji xətt üzrə qurulmasından asılıdır. Bu baxımdan pedaqoji fəaliyyət yalnız bilik ötürən mexanizm deyil, eyni zamanda şəxsiyyət formalaşdırıcı və cəmiyyətin gələcəyini müəyyən edən strateji sahədir.

Hər bir ölkənin təhsil sistemi onun tarixi inkişaf yolu, ictimai-siyasi quruluşu, milli-mənəvi dəyərləri və mədəni mühiti ilə sıx bağlıdır. Azərbaycanda təhsil sistemi də məhz bu amillərin vəhdəti əsasında inkişaf etmiş, müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq daim yenilənmişdir. Müstəqillik dövründə təhsilin məzmunu və məqsədləri yenidən müəyyən edilmiş, pedaqoji fəaliyyətin prinsipləri milli maraqlar və global çağırışlar fonunda təkmilləşdirilmişdir.

“Təhsil sistemi uşaqlara və gənclərə yalnız akademik biliklər verməklə kifayətlənməməli, eyni zamanda onları mənəvi baxımdan yetişdirməlidir.” (8, s.55-56) Bu məqsədə çatmaq üçün pedaqoji fəaliyyətin elmi əsaslara söykənməsi və tərbiyə prosesinin sistemli şəkildə qurulması zəruridir.

Təhsil pillələri arasında qarşılıqlı əlaqə mövcuddur və bu əlaqə fasiləsiz təhsilin təmin olunmasına xidmət edir. “Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən təhsil müəssisələrinin əsas tipləri aşağıdakılardır: məktəbəqədər təhsil müəssisələri, ümumi orta təhsil müəssisələri, məktəbdənkənar təhsil müəssisələri, peşə texniki məktəblər, orta ixtisas məktəbləri, ali təhsil müəssisələri və əlavə təhsil müəssisələri.” (3, s.13)

Bu pillələr uşağın inkişaf mərhələlərinə uyğun şəkildə qurulur. Körpələr evindən və uşaq bağçasından başlayan tərbiyə və təhsil prosesi məktəbdə davam edir və burada daha dərin biliklərin və sosial bacarıqların formalaşması təmin edilir. Təhsil yalnız biliklərin ötürülməsi deyil, eyni zamanda sosiallaşma, şəxsiyyətin cəmiyyətə inteqrasiyası və gələcək həyat fəaliyyətinə hazırlıq prosesidir.

Tərbiyə işi məqsədyönlü və planlı şəkildə həyata keçirilməlidir. Bu prinsip tərbiyənin təsadüfi deyil, şagirdlərin intellektual, mənəvi, estetik və fiziki keyfiyyətlərinin məqsədli şəkildə formalaşdırılmasını tələb edir. Məktəbdə keçirilən tədbirlər şagirdlərin sosial bacarıqlarını gücləndirir. (3)

Hər bir fərd təbiət etibarilə özünəməxsus xarakterə malik olduğundan ona yanaşma üsulu da fərqli olmalıdır. Şagirdin şəxsiyyətinə hörmət prinsipi müəllimin ona bir şəxsiyyət kimi yanaşmasını tələb edir. (5, s. 201) Beləliklə, məktəb və ailə birgə fəaliyyət göstərərək şagirdin tərbiyəsində vahid məqsəd istiqamətini qoruyur.

Məqsədyönlülük prinsipi eyni zamanda tərbiyənin dəyərlər sistemi üzərində qurulmasını nəzərdə tutur. Şagirdlərə əxlaqı, milli və ictimai dəyərlər aşılır. Onlar öz soykökünə bağlı, cəmiyyətə yararlı, Vətəninə sevin, milli-mənəvi mənsubiyyətinə sadıq şəxsiyyət kimi yetişdirilir. Tərbiyə yalnız biliklərin verilməsi ilə məhdudlaşmır, həm də şagirdin davranışlarını, qərar qəbul etmə qabiliyyətini və sosial bacarıqlarını formalaşdırır.

Planlı tərbiyə prosesi mərhələli şəkildə həyata keçirilir. Körpələr evindən başlayan ilk tərbiyə, uşaq bağçasında davam edir, məktəb yaşına çatdıqda isə məqsədyönlü pedaqoji plan çərçivəsində sistemli şəkildə həyata keçirilir. Hər sinif və yaş dövrü üçün xüsusi tərbiyə məqsədləri müəyyən olunur: erkən yaşda ünsiyyət, paylaşmaq və qayğıkeşlik vərdişlərinin formalaşdırılması; ibtidai sinifdə əməksevərlik, dostluq və sosial məsuliyyət hissələrinin inkişafı; yuxarı siniflərdə isə vətənpərvərlik, liderlik, yaradıcılıq və analitik düşüncə bacarıqlarının formalaşdırılması ön plana çıxır.

Məqsədyönlülük həm də tərbiyə işində effektiv metodların seçimini tələb edir. Planlı fəaliyyət nəticəsində müəllim şagirdlərin inkişaf səviyyəsini izləyə, onların zəif tərəflərini müəyyən edə və lazımı müdaxilələr edə bilər. Tərbiyəvi tədbirlər sinifdə və sinifdənkənar şəraitdə uyğun şəkildə təşkil olunmalı, hər bir fəaliyyətin məqsədi və nəticəsi dəqiqliklə müəyyən edilməlidir.

Planlı və məqsədyönlü tərbiyə şagirdin özünü dərk etməsinə və məsuliyyətli davranışlar formalaşdırmasına şərait yaradır. Şagird yalnız bilik almaqla kifayətlənmir, həm də sosial münasibətlərdə düzgün davranış, əməksevərlik, ədalət və hörmət kimi əxlaqi keyfiyyətləri mənimsəyir. Bu yanaşma uşaqların həm məktəbdə, həm də geniş ictimai mühitdə uğurla fəaliyyət göstərmələrinə zəmin yaradır.

Beləliklə, planlı və məqsədyönlü tərbiyə şagirdin bilik, sosial və əxlaqi bacarıqlarını eyni vaxtda inkişaf etdirir, onun məsuliyyətli, əməksevər və dəyərlərə hörmət edən şəxsiyyət kimi formalaşmasına şərait yaradır.

“Şəxsiyyətin inkişafına, onun müasir mədəni dünyagörüşünün formalaşmasına yönəlmiş müəllimin məqsədyönlü professional fəaliyyəti, təlim-tədris müəssisələrində xüsusi təlim almış mütəxəssislər tərəfindən şəxsiyyətin formalaşması məqsədilə hazırlanmış pedaqoji proses təlim və tədrisin məzmununu təşkil edir.” (4, s.100)

Ənənəvi olaraq tərbiyə sahələri aşağıdakı kimi təsnif edilir:

Əxlaqi tərbiyə – şagirdin dürüstlük, ədalət, mərhəmət, hörmət, vəzifə və məsuliyyət kimi əxlaqi keyfiyyətlərini formalaşdırır. Əxlaqi tərbiyənin əsas məqsədi uşaqlarda doğru və yanlış davranışları ayırd etmə bacarığını inkişaf etdirmək və onların daxili mənəvi dəyərlərini gücləndirməkdir. Bu sahənin təşkili sinif saatları, əxlaqi dərslər, hekayə və nağıllar üzərindən, həmçinin ictimai layihələr və məktəb qaydalarının şagirdlərə izahı yolu ilə həyata keçirilir.

İntellektual tərbiyə – biliklərin sistemli şəkildə mənimsənilməsi, düşüncə və analiz qabiliyyətinin inkişafını hədəfləyir. Bu sahədə şagirdin elmə marağı, problem həll etmə bacarıqları, tədqiqat və yaradıcılıq bacarıqları inkişaf etdirilir. İntellektual tərbiyə yalnız dərslərdə deyil, elmi müsabiqələr, layihə və sərğilər vasitəsilə də dəstəklənir.

Estetik tərbiyə – şagirdin gözəllik duyğusunu, musiqi, rəssamlıq, ədəbiyyat və teatr vasitəsilə incəsənətə münasibətini formalaşdırır. Estetik tərbiyə sahəsi uşaqlarda yaradıcılıq potensialını artırır və onların daxili dünyasını zənginləşdirir. Məktəbdə rəsm, musiqi dərsləri, teatr tamaşaları və sənət sərğiləri bu sahənin əsas vasitələridir.

Fiziki tərbiyə – uşaqların sağlamlıq, idman və fiziki bacarıqlarını inkişaf etdirir. Fiziki

tərbiyənin təşkili idman dərsləri, yarışlar, səhər gimnastikası, məktəb klubları və açıq hava fəaliyyətləri ilə həyata keçirilir. Bu sahə həm də şagirdin intizamlı olmasını və əməksevərlik vərdişlərini gücləndirir.

Sosial tərbiyə – şagirdin cəmiyyətlə münasibətini, ünsiyyət bacarıqlarını, əməkdaşlıq və liderlik keyfiyyətlərini inkişaf etdirir. Sosial tərbiyə ictimai işlər, könüllü fəaliyyət, layihə və debatlar vasitəsilə aparılır. Şagirdlər komanda şəklində işləməyi, fikir mübadiləsi aparmağı və sosial məsuliyyət hissini öyrənirlər.

Tərbiyə sahələrinin təşkili sistemli və planlı şəkildə aparıldıqda, şagirdin fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınır. Müəllimlər şagirdlərin güclü tərəflərini inkişaf etdirir, zəif tərəflərini isə müəyyən metodlar vasitəsilə gücləndirməyə çalışırlar. Hər sahə üçün fərqli metod və vasitələr tətbiq olunur, lakin onların hamısı bir-biri ilə əlaqəli olaraq uşağın harmonik inkişafını təmin edir. Ə. Əlizadə və H. Əlizadə qeyd edirlər ki, “əmək pedaqogikası” özünün keyfiyyətə yeni mərhələsində artıq birgə yaradıcılıq pedaqogikası kimi inkişaf etməyə başlamışdır. (5, s.64)

Müasir pedaqoji ədəbiyyat göstərir ki, tərbiyə sahələrinin təşkili yalnız məktəb daxilində deyil, eyni zamanda sinifdən kənar və ev şəraitində də aparılmalıdır. Valideyn və ictimaiyyətlə əməkdaşlıq bu prosesin səmərəliliyini artırır. Həmçinin, texnologiyanın və rəqəmsal resursların istifadəsi, məsələn, onlayn dərslər, təlim oyunları və elektron layihələr tərbiyənin müasir üsullarını zənginləşdirir.

Beləliklə, tərbiyə sahələrinin planlı və məqsədyönlü təşkili şagirdin hərtərəfli inkişafını təmin edir, onun həm bilik, həm bacarıq, həm də dəyərlər baxımından formalaşmasına şərait yaradır.

Tərbiyə prosesi yalnız məktəbdə deyil, ailə və cəmiyyətlə birlikdə həyata keçirilir. Məktəb-ailə əməkdaşlığı şagirdin sosial, psixoloji və əxlaqi inkişafını gücləndirir.

Müasir dövrdə “Məktəb icması” layihəsi çərçivəsində şagird, valideyn və müəllimlərin birliyi formalaşdırılır. Bu icmalar vasitəsilə valideynlər pedaqoji prosesdə fəal iştirak edir, övladlarının təlim-tərbiyə fəaliyyətini izləyir, metodik və psixoloji biliklər əldə edirlər.

“Elmi-pedaqoji tədqiqatlar göstərir ki, hər bir uşağa kiçik yaşlarından hörmətlə yanaşılma-

sı vacibdir. Hətta tələbkarlıq da hörmət əsasında yerinə yetirildikdə arzu olunan nəticəni əldə etmək olur.” (10, s.9)

Müasir pedaqoji nəzəriyyədə təlim və tərbiyə prosesi bir-birindən ayrılmaz komponentlər kimi qiymətləndirilir. Təlim, əsasən, şagirdin bilik, bacarıq və kompetensiyalarını formalaşdırmağa yönəlmiş fəaliyyətləri əhatə edirsə, tərbiyə onun şəxsiyyətinin mənəvi, əxlaqi, sosial və estetik inkişafını hədəfləyir. Lakin real tədris prosesində bu iki istiqamət ayrı-ayrı həyata keçirilmir; əksinə, onlar qarşılıqlı şəkildə bir-birini tamamlayır.

“Məktəblilərin vətənpərvərlik tərbiyəsi ailədə, tərbiyə müəssisələrində və ümumtəhsil məktəblərində verilən vahid tərbiyənin tərkib hissəsidir” (2, s.4).

Təlim və tərbiyənin inteqrasiyasının əhəmiyyəti bir neçə aspektdən izah olunur. Məsələn, tarix dərslərində tarixi faktların öyrənilməsi (təlim) vasitəsilə şagirdə vətənpərvərlik və milli-mənəvi dəyərlər formalaşdırılır (tərbiyə). İkincisi, inteqrasiya edilmiş proses şagirdin motivasiyasını artırır; o, öyrəndiyi biliklərin real həyatla əlaqəsini görür və bunun əhəmiyyətini dərk edir.

Təlim və tərbiyənin inteqrasiyası bir neçə əsas yolla həyata keçirilir.

1. Dərs proqramı tərbiyəvi komponentlərlə zənginləşdirilməli, məsələn, ədəbiyyat dərslərində klassik əsərlər həm dil bacarıqlarını, həm də əxlaqi və estetik dəyərləri formalaşdırır. (6, s.75-77)

2. Metod və üsulların inteqrasiyası layihə, diskussiya, debat və qrup işləri şagirdin bilik və sosial bacarıqlarını eyni zamanda inkişaf etdirir.

3. Mühit və fəaliyyətlərin inteqrasiyası məktəbdənkənar idman, mədəni tədbir və kö-nüllü layihələr təlim və tərbiyəni gündəlik həyatla birləşdirir, inteqrativ effekt yaradır.

İnteqrasiya prinsiplərinin tətbiqi həm müəllim, həm də məktəb rəhbərliyi tərəfindən diqqətlə planlaşdırılmalıdır. Müəllim dərs planını hazırlayarkən tərbiyəvi məqsədləri də dəqiq müəyyən etməli, hər bir təlim fəaliyyətinin şagirdin əxlaqi və sosial inkişafına necə təsir edəcəyini nəzərə almalıdır. Müasir pedaqoji yanaşmalara görə, tərbiyə yalnız ayrı fəaliyyət kimi deyil, dərs prosesinin təbii bir komponenti kimi nəzərdə tutulmalıdır.

Praktik nümunələr göstərir ki, dərslər və məktəbdənkənar fəaliyyətlər vasitəsilə həm akademik, həm də mənəvi keyfiyyətlər eyni zamanda möhkəmlənir. Bu yanaşma şagirdin motivasiyasını artırır, təlim prosesini daha maraqlı və mənalı edir. Dr. Bayram Gökbulut qeyd edir ki, “müasir dövrdə texnoloji inkişaf da təhsil sisteminə əsaslı dəyişikliklərə səbəb olmuş, 21-ci əsr bacarıqlarına malik fərdlərin yetişdirilməsi müəllimlərin peşəkar səriştələri və texnologiyaya münasibətini həlledici amilə çevirmişdir.” (7)

“Müasir dövrdə təhsil fəlsəfəsi əxlaqi dəyərlərin qorunması və inkişaf etdirilməsi üzərində qurulmuşdur.” (1, s.110-113) İnteqrativ təhsil şagirdin bilik, bacarıq və sosial-əxlaqi dəyərlərinin eyni vaxtda inkişafını təmin edir, öyrənməni maraqlı və mənalı edir, biliklərin real həyatda tətbiqinə imkan yaradır.

Problemin aktuallığı. Müasir təhsil sisteminə təlim və tərbiyənin inteqrasiyası şagirdin hərtərəfli inkişafını təmin etmək baxımından mühüm aktual məsələdir.

Problemin elmi yeniliyi. Təlim və tərbiyənin birgə həyata keçirilməsi prosesində yeni pedaqoji metod və yanaşmaların tətbiqi elmi yenilik hesab olunur.

Problemin praktik əhəmiyyəti. İnteqrativ təhsil üsulları müəllimlərin və valideynlərin birgə fəaliyyətini gücləndirərək şagirdlərin bilik və bacarıqlarının real həyatda tətbiqini asanlaşdırır.

Ədəbiyyat

1. Abbasov, A.N. Milli əxlaq və ailə etikası / A.N. Abbasov. – Bakı: Mütərcim, – 2016. – 324 s. [s.110-113]
2. Axundzadə N., Qasımova P. Uşaqların vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə olunmasında kitabxanaların rolu. Metodik vəsait. –Sumqayıt, 2008. –8 s.
3. “Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının” Qanunu . –Bakı, 2009.
4. Əlizadə Ə.Ə. Yeni pedaqoji təfəkkür: ideyalar, prinsiplər, problemlər. –Bakı, 2001. –164 s.
5. Əlizadə Ə.Ə., Əlizadə H. Ə. Əsrin meqameylləri: psixopedaqoji problemlər. III hissə. / –Bakı, 2008. –501 s.

6. Əliyev, P.B. Ümumtəhsil məktəblərinin idarəedilməsi işinin planlaşdırılması. / P.B. Əliyev. – Bakı: Şahin MB. MMC., –2016. – 252 s.
7. Gökbulut Bayram. Texnolojik Gelişmeler Işığında Ulusal ve Uluslararası Öğretmen Yeterlikleri ve Tekno-Pedagojik Alan Bilgisi. https://www.academia.edu/43047339/E%C4%9Fitimde_G%C3%BCncel_Konular_ve_Yeni_Yakla%C5%9F%C4%B1mlar?bulkDownload=true
8. Məmmədova R.İ. Əxlaqi-mənəvi dəyərlərin insan həyatına və şəxsiyyətin formalaşmasına təsiri: mütəfəkkirlərin baxışları əsasında // Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun Elmi əsərləri, 2025. № 4, s.50-56.
9. Hüseynzadə, R.L. Pedaqogika: Dərslik / R.L. Hüseynzadə, Z.M. Əzizova, S.H. Əliyev. – Bakı: Mütərcim, –2021. –488 s.
10. Cəbrayilov İ., Mikayılova K. Ümumtəhsil məktəblərində tərbiyə işinin təşkili. “Valideynlərin pedaqoji maarifləndirilməsi uşaq və yeniyetmələrin tərbiyəsində mühüm vasitə kimi” /–Bakı: “CN Poligrafıya”, – 2023. – 242 s. <https://arti.edu.az/wp-content/uploads/2023/10/Umumt%C9%99hsil-m%C9%99kt%C9%99bl%C9%99rind%C9%99-t%C9%99rbiy%C9%99-isinin-t%C9%99skili.pdf>

Redaksiyaya daxil olub: 11.02.2026